

*Kvinden, verdensborgeren
og rebellen*

LONE RÜNITZ

ELLEN HØRUP

KVINDEN, VERDENSBORGEREN
OG REBELLEN

University of Southern Denmark Studies in History and Social Sciences, vol. 584

© Forfatteren og Syddansk Universitetsforlag 2019

Sats og tryk: Specialtrykkeriet Arco

Omslag: Dorthe Møller, Unisats ApS

Sat med Quadraat Sans

Trykt på Munken Lynx 130 g

ISBN: 978-87-408-3197-9

Det har i enkelte tilfælde ikke været muligt at identificere rettighedshavere til bogens illustrationer. Ønsker nogen at påberåbe sig disse rettigheder, kan forlaget kontaktes.

Bogen er udgivet med støtte fra:

Augustinus Fonden

Den Hielmstjerne-Rosencroneske Stiftelse

Politiken-Fonden

Mekanisk, fotografisk, elektronisk eller anden mangfoldiggørelse af denne bog er kun tilladt med forlagets tilladelse eller ifølge overenskomst med Copydan.

Syddansk Universitetsforlag

Campusvej 55

DK-5230 Odense M

www.universitypress.dk

Tak

Min tak skal først og fremmest gå til bibliotekaren og fredsaktivisten Holger Terp for at have sikret sig Ellen Hørups dagbøger og privatarkiv for eftertiden. Uden hans store forarbejde ville denne fremstilling ikke have set dagens lys.

Dernæst vil jeg gerne takke Kvindehistorisk Samling i Aarhus for udlån af den del af Ellen Hørups privatarkiv, som henhører under Kvindehistorisk Samling. Kvindehistorisk Samling er siden overflyttet til Rigsarkivet. Min tak går også til Det Kgl. Bibliotek og her især Læsesalen for Boghistorie og Manuskripter. Det har været en fornøjelse at arbejde der. Det er en skam og et stort savn for mange, at den måtte lukke på grund af besparelser. Endvidere tak til Rigsarkivet og dets medarbejdere, navnlig Jacob Halvas Bjerre og Lone Frier Hasnæs, for den altid gode og venlige behandling.

En stor tak skal også gå til de fonde, hvis støtte har muliggjort publiceringen, og til Syddansk Universitetsforlag og redaktør Michael Dam Petersen for godt samarbejde om udgivelsen.

En helt særlig varm tak skal gå til Inger og Hans Kirchhoff for interesse, opmuntring, gode forslag og konstruktiv kritik. Eventuelle fejl og mangler i fremstillingen er alene mit ansvar.

Sidst, men ikke mindst, en tak til min mand, Frede, for udvist tålmodighed, moralsk støtte og praktisk hjælp, når teknologien drillede.

Lone Rünitz,
Søborg 2019

INDHOLDSFORTEGNELSE

INDLEDNING	9
BARNDOM, UNGDOM OG ÆGTESKAB	15
Forældrene	15
Hjemmet – erindringsglimt	25
En pige med mod på livet	37
Viggo Hørups sygdom og død	56
Fru Hørup Nielsen	60
Ellen Hørup og kvindesagen	65
Opbrud	74
DE ITALIENSKE ÅR	79
Den store passion	79
Et bryllup, en skilsmisse og to begravelser	85
Genbo til Mussolini	94
Det umulige samliv	100
JOURNALISTEN ELLEN HØRUP	117
Den spæde begyndelse	117
Politiken og Ellen Hørup	125
Rodløshed og rastløshed	129
GANDHI OG INDIENS FRIHEDSKAMP	133
Gandhis vej til selvstændighed	133
Den første Indiensrejse, 1928/29	135
Mødet med Gandhi	147
Mismod, Rom – København, tur/retur	156
Konfrontationer	161
Indiens Venner	165
Den anden rejse til Indien, 1930/31	168
I Gandhis følge	181
I den britiske efterretningstjenestes søgelys	192
En rejsende i Europa	195
Antikrigs-kongressen i Amsterdam	202

I GENÈVE	205
The International Committee for India – <i>The Indian Press</i>	205
Nedlæggelsen af Indian Office – Ellen Hørup lægger afstand til politikeren Gandhi	216
Ellen Hørup og storpolitikken	220
Flygtningevennen Ellen Hørup	233
Hjælpearbejdet i Danmark	241
NYE KAMPE	255
Samfundsrevseren og Børneværnets fjende nr. 1	255
<i>Forældrebladet</i>	263
<i>Det store ansvar</i> – Ellen Hørup som filmanmelder	269
Thi kendes for ret – Ellen Hørup og domstolene	272
Reformer – trods alt	282
PÅ FARTEN IGEN	287
Fredstid og nye udfordringer	287
Bag jerntæppet	292
På barrikaderne mod Atlantpagten og Marshall-hjælpen	296
I kapitalismens højborg – USA	302
En ung pige fylder 80	310
Den sidste tid	318
Eftermæle	322
SAMMENFATNING	329
Kilder og litteratur	333
KILDER OG LITTERATUR	333
NOTER	336
PERSONINDEKS	348
BILLEDLISTE	351

INDLEDNING

Nu er borte et af de elskeligste mennesker, man har kendt og holdt af, et af de stærkeste, en af de få, der aldrig svigtede. Hun var fra først til sidst den store glødende harme over al verdens uret og uretfærdighed. Det vil til ære for det land, hun var født i, blive nævnt, at hun var dansk; i Danmarks historie vil hun stå som en af landets store og betydelige kvinder.

[...]

Nu da hun er borte, hende vi lærte så meget af, løfter hun endnu en gang sin stemme og taler til menneskeheden ud af sit ukuelige sind og maner den til at vælge rigtigt. Hun gjorde det hele sit lange og kæmpende liv. Hun gør det ind i fremtiden.

Forfatteren Harald Herdals mindeord om Ellen Hørup 1953.¹

Ellen Hørup (1871-1953) var Danmarks og Politikens første kvindelige udenrigskorrespondent. Hun var i alle henseender en frontløber og en normbryder. Hun var beundret for sin utrættelige kamp mod enhver uret – hvad enten det drejede sig om krig og oprustning, imperialismen, nationalisme eller kapitalisme – og elsket for hjælpen til mennesker på samfundets bund. Men hun var også hadet og forkæret på grund af sin skarpe pen, den polemiske form og kompromisløshed, som frastødte såvel politikere og meningsdannere som det københavnske borgerskab. Mange gange blev hun beskyldt for at skyde over målet, men hendes svar til kritikerne var, at det var dem, der tog fejl: “Det ligger som alt andet i, at De har forsømt at rykke Deres mål frem. Mine [mål] ligger længere ud, højere oppe. Når jeg skyder forbi Deres, så rammer jeg mit!”² Når velmenende mennesker foreholdt hende, at hun burde foretage sig noget nyttigt frem for at rive ned og kritisere, så lød det fra hende:

Der er i virkeligheden ikke noget, der er så opbyggende og opbyggeligt som kritik. Er det måske ikke kritikken, der påtaler uretten og vækker menneskenes harme, så det gode kommer op i dem, så de oprøres og protesterer? Så der dannes en offentlig mening til fordel for dem, der lider uret. Er det ikke kritikken, der bygger menneskets retsfølelse op? Og er det ikke noget, der trænges svært til i vore tider?³

Ellen Hørup begyndte sin journalistiske karriere i en moden alder. Mens faderen, Viggo Hørup (1841-1902), levede, skrev hun ikke en stavelse: “Jeg syntes, han besørgede det hele”, sagde hun nogle år før sin død og tilføjede, at hun i ungdommen i øvrigt var optaget af alle sine kærestehistorier. Det er nu ikke hele sandheden. Det skyldtes også en dyb usikkerhed og tvivl om egne evner, måske affødt af faderens stærke personlighed. “Han vidste ikke, at jeg duede til at skrive eller til noget som helst andet, men han holdt af mig, og det var det vigtigste”, har hun fortalt.⁴ Som Mimi Jakobsen, datter af stifteren af Centrum-Demokraterne, Erhard Jakobsen, og selv en markant kvinde, engang har sagt, er det svært at vokse op i skyggen af et stort træ. Det gør det vanskeligt at slå rødder. Ellen Hørup skrev i 1911-12 et par kronikker i Politiken, og sideløbende blev det til enkelte, spredte artikler i *Tilskueren*. Hun var i midten af 50’erne, før hun for alvor startede sin skribentvirksomhed. På det tidspunkt boede hun i Rom, hvor hun oplevede Benito Mussolini og fascismen på nært hold. Fra 1927 og til hendes død i 1953 flød artiklerne og kronikkerne til gengæld i en uafbrudt strøm hjem til Politiken, som hun gennem arven fra sin far var blevet medejers af.

Ellen Hørup havde tre forbilleder: den tysk-franske læge Albert Schweitzer, for dennes indsats for de sorte afrikanere; den engelske pædagog A.S. Neill, for opdragelsesprincipperne om frihed og kærlighed og for oprettelsen af Summerhillskolen; og endelig den indiske filosof og statsmand Mahatma Gandhi, for dennes ikkevoldsprincipper og civile ulydighed. De to sidstnævnte kendte hun personligt, og navnlig øvede Gandhi en meget stærk – og afgørende – indflydelse på hendes virke. Nævnes i den forbindelse skal også faderen, som hun omfattede med en grænseløs beundring og

kærlighed – nogle ville kalde det faderbinding. I et interview blev hun spurgt, hvad hun havde lært af ham.⁵ Svaret lød: *Fra ham har jeg retsindighed og trang til at være hos dem, der ingen ret har, og jeg har lært meget af hans ubeskrivelige hensynsfuldhed.* Hun gjorde da også i enhver henseende hans ord fra 1894 til sine egne:

Min hånd skal altid være rettet mod den politik, som jeg anser for at være den lumpneste af alle, den, der rotter de rige sammen om at plyndre de fattige og sætter overklassen på nakken af dem, der har mindst at stå imod med, for at trykke dem ned til ingenting.⁶

En god ven, den italienske digter og maler Giovanni Costetti, døbte hende *Elena l'umanissima* (Ellen den meget menneskelige), og hvad der var nok så rammende *Elena Battagliera* (Ellen den kæmpende). Hun var et passioneret og søgende menneske, som bestandigt stræbte efter det gode. Som ateist var hun overbevist om, at gud ikke var godhed. Derimod var godhed gud. Men hun var også en kvinde med et modsætningsfyldt og vanskeligt sind, som hele livet kæmpede mod sine egne dæmoner, sin evindelige rastløshed, sit rethaveri, sine humørsvingninger og trættekærhed, sin hang til beundring og sine anfald af melankoli og depression.

I dag er der næppe mange, der genkender navnet *Ellen Hørup*. Nogle få vil måske erindre, at de en gang imellem er faldet over en beskeden annonce i *Politiken*, indrykket af *Ellen Hørups Fond*, som hun oprettede i sine sidste leveår. I *Bo Bramsens jubilæumsbøger* i anledning af *Politikens* 100-års dag, *Politikens Historie set indefra, 1884-1984*, er hun ganske kort nævnt som aktionær og bestyrelsesmedlem og som *Viggo Hørups* datter og næstformand *Vilhelm Nielsens* hustru. Derudover dukker hendes navn op i oversigten over bladets flittigste kronikører. I *Af Politikens Historie* fra 1946 nævner *Valdemar Koppel* under rubrikken "Nye Penne" hendes medarbejderskab med start i 1927.⁷ Her har hun også fået sit portræt i med undertitlen: "Flittig medarbejder på *Politiken*". Også her er hun nævnt som en af bladets mest produktive kronikører med – i 1942 – 123 kronikker. På tidspunktet for udgivelsen var *Ellen Hørup*,

udover at være medejer, medlem af bestyrelsen i Politiken. På den baggrund ville det have været vanskeligt at overse hende.

Efter hendes død i 1953 gled Ellen Hørups navn ud i glemslen for så i 1971 at få en kortvarig renæssance, da Ellen Hørups Fond i forbindelse med hendes 100-årsdag udgav mindebogen *Undertrykkere og undertrykte*, indeholdende et udsnit af hendes kronikker og artikler fra krigsafslutningen i 1945 og frem til hendes død. Bogen er tilegnet “mindet om et stort menneske, der hjalp de svage og truede de stærke, hadede magt og krig og elskede freden. Hun stod alene ...” Den korte biografi, som indleder bogen, er en lovprisning af Ellen Hørups liv og virke, med en indskudt bemærkning om, at “hun så sort-hvidt på mange af de ting, der først i nyere tid er ved at få grå nuancer”.⁸ Udgivelsen og 100-årsdagen genererede flere positive avisartikler om fødselaren, som igen fokuserede på de mange kampe, hun førte gennem livet.⁹ Herefter blev der på ny stille om hende, indtil bibliotekaren og fredsaktivisten Holger Terp i sidste halvdel af 1980'erne begyndte at interessere sig for hende.

Og som nævnt foran skylder jeg Holger Terp tak. Det var ham, der sikrede sig det omfangsrige arkiv, som henstod på loftet hos Hans Henrik Pusch, sønnen til Ellen og Emma Hørups tidligere plejesøn Walter Pusch, og derefter omhyggeligt sorterede det og skrev brevlister. Ydermere udarbejdede han en grundig personalbibliografi, som jeg har anvendt flittigt.¹⁰ Det var oplagt, at det var Holger Terp, der skulle have skrevet biografien om Ellen Hørup, men desværre måtte han opgive det på grund af dårligt syn.

Med udgangspunkt i biografien i *Undertrykkerne og undertrykte* udgav Terp i 1989 *Ellen Hørup – et biografisk essay*, der giver os et lidt grundigere indblik i Ellen Hørups liv og virke, navnlig hendes engagement i Indiens frihedskamp og fredssagen, emner, som især har Terps interesse. At han kun i meget begrænset omfang har benyttet sig af Ellen Hørups privatarkiv, som han selv tilvejebragte, skyldes formentlig, at han på det tidspunkt stadig havde planer om en større biografi. Holger Terp er en stor og ukritisk beundrer af Ellen Hørup, og det får ham til at undre sig over, at eftertiden ikke har interesseret sig mere for hende. Kulturradikale skribenter nævner hende i bedste fald ganske kort i forbifarten, og hendes indsats for Gandhi og Indien

har ikke sat sig spor.¹¹ Ej heller hendes virke som feminist og fredsaktivist har skabt større opmærksomhed i eftertiden. Forsømmelsen har han delvist søgt at råde bod på ved i 1997 i Dansk Fredsakademis blad *Fred og Frihed* at skrive et par artikler om hendes arbejde for Indiens sag samt endnu en kort biografi.¹² Senest har han sammen med E.S. Reddy i Indien i 2006 udgivet *Friends of Gandhi*, hvori bl.a. er trykt Ellen Hørups breweksling med Gandhi.¹³

Endelig er Ellen Hørup portrætteret af Helge Larsen i *Dansk Biografisk Leksikon* og af Anette Faye Jacobsen i *Kvindebiografisk Leksikon*. Ud over en kort omtale af hendes familiemæssige baggrund får man her en indføring i hendes journalistiske karriere og hendes rolle som aktivist. Artiklerne bygger dog alene på det tidligere nævnte trykte materiale, her især biografien i mindebogen *Undertrykkere og Undertrykte*.

For samtlige omtaler gælder, at forfatterne udelukkende har haft fokus på hendes professionelle liv og hendes kamp for en bedre og mere retfærdig verden, mens kvinden og mennesket er forblevet ubeskrevet. Denne fremstilling tilstræber at nå bag det hidtidige billede af Ellen Hørup.

Første gang, jeg stødte på hendes navn, var under et forskningsprojekt på Dansk Center for Holocaust- og Folkedrabsstudier (DIIS) om dansk flygtningepolitik 1933-1945. Her optrådte hun jævnligt i kilderne som en af de alt for få, der løftede røsten til fordel for de politiske og jødiske flygtninge fra Hitlers Tyskland, som ingen lande ville vide af. Hun nøjedes ikke med at skrive og råbe højt, men hjælp, hvor hun kunne, både med penge og husly og ikke mindst ved at slå i bordet over for den frygtindgydende justitsminister K.K. Steincke, når hun fandt hans og hans embedsmænds afgørelser umenneskelige og urimelige. Det pirrede min nysgerrighed og gav mig lyst til at lære hende nærmere at kende.

Hovedkilden til fremstillingen er hendes bevarede dagbøger, der med afbrydelser strækker sig fra 1922 til 1952.¹⁴ Dagbøgerne er frem til 1932 meget udførlige – hun skrev næsten dagligt om både stort og småt, og mange af hendes dagbogsnotater og iagttagelser dannede basis for senere kronikker og artikler. Det gælder især hendes rejser til Indien i 1928/29 og 1930/31. Men derefter bliver der

længere imellem optegnelserne, og i lange perioder skriver hun så godt som ingenting. I 1930'erne boede hun i Genève og var optaget af storpolitikken, og under besættelsen var hun beskæftiget med socialt arbejde, så i disse perioder er optegnelserne desværre temmelig sporadiske.

Som bekendt kan dagbøger være en problematisk kilde, fordi de fleste skriver til børn og børnebørn eller, hvis man er en kendt person, med henblik på at blive læst af eftertiden, hvilket betyder, at der kan være pyntet på begivenhederne og skribentens egen rolle. Sådan forholder det sig næppe med Ellen Hørups dagbøger. Hun skriver tilsyneladende for sin egen fornøjelses skyld, for at bearbejde dagens indtryk, som en form for terapi, og intet tyder på, at hun overvejede, at andre skulle få indblik i optegnelserne. Der er ikke noget friseret eller indstuderet over hendes skrivelser. Hun er hudløst ærlig i sin karakteristik af sig selv og de mennesker, der stod hende nær, og det gør efter min opfattelse dagbøgerne til en troværdig og anvendelig kilde til forståelse af kvinden Ellen Hørup. Et andet problem ved benyttelse af dagbøger som hovedkilde er risikoen for, at fremstillingen i for høj grad kommer til at bygge på den biografere des selvforståelse. Det vil så vidt muligt blive søgt undgået ved at inddrage andre samtidige kilder. I den henseende er det en mangel, at der ikke foreligger vidnesbyrd fra hendes allernærmeste, dvs. datteren, hendes ægtemand eller de andre mænd i hendes liv. Her er dagbogen den eneste kilde.

Ud over dagbøgerne er anvendt Ellen Hørups egenhændigt nedskrevne barndomserindringer, hendes og andres artikler om forældrene samt hendes enorme korrespondance, her især korrespondancen med moderen, Emma Hørup, hendes bøger, tidsskrifter, artikler og kronikker, samt de mange interviews, omtaler og nekrologer.

Fremstillingen prætenderer ikke at være udtømmende, hvad angår hendes uhyre omfattende og vidtspændende skribentvirksomhed, idet det bemærkes, at den af Holger Terp udarbejdede bibliografi fylder 45 sider. Der er således alene tale om punktnedslag i hendes vigtigste mærkesager.

Moderne retskrivning er benyttet ved alle citater.